

**SMURTINIO NUSIKALSTAMUMO SAMPRATA, TENDENCIJOS IR ŠIUOLAIKINIAI
RAIŠKOS YPATUMAI LIETUVOJE****Genovaitė Babachinaitė ***

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Kriminologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4618
Elektroninis paštas crimlogd@mruni.lt*

Pateikta 2007 m. lapkričio 29 d., parengta spausdinti 2008 m. sausio 28 d.

Santrauka. Straipsnyje aptariama kriminologinė smurtinio nusikalstamumo samprata bei analizuojami šiuolaikiniai smurtinio nusikalstamumo rodikliai Lietuvoje.

Analizuojama smurto raiška visuomenėje ir valstybėje vykstant socialiniams procesams ir kaip jie identifikuojami galiojančiame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. Smurtas asmeniui daugelyje šio kodekso straipsnių yra nusikaltimo padarymo būdo sudedamoji dalis. Todėl pateikdama smurtinio nusikalstamumo sampratą autorė nurodo du pagrindinius privalomus smurtinių nusikaltimų kriminologinio apibrėžimo elementus: 1) smurtas kaip veikimo būdas ir 2) specifiniai šio smurto padariniai yra tikslas, kurio siekiama. Taip pat aptariami smurtinio nusikalstamumo sampratos ypatumai, pateikiami Lietuvos ir kaimyninių šalių kriminologų.

Straipsnyje taip pat nagrinėjama visuotinai smurtiniam nusikalstamumui priskiriamų nusikaltimų – nužudymų, sunkių sveikatos sutrikdymų bei išžaginimų – šiuolaikinė raiška ir raida Lietuvoje. Bendroje registruoto nusikalstamumo struktūroje šie nusikaltimai sudaro apie 1,5 proc. Smurtinių nusikaltimų struktūroje šiuo metu maždaug trečdalį sudaro nužudymai, sunkūs sveikatos sutrikdymai – apie 40 proc., o išžaginimai – apie 25 proc. Nužudymų registruotas skaičius Lietuvoje nuo 1994 m. iki 2006 m. sumažėjo daugiau kaip 40 proc.; sunkių sveikatos sutrikdymų – 12 proc. o išžaginimų skaičius nuo 1994 m. iki baudžiamųjų įstatymų reformos buvo stabilus, tačiau įvykdžius reformą dvigubai padidėjęs išžaginimų skaičius 2003–2006 m. laikotarpiu taip pat išliko stabilus.

Pagrindinės sąvokos: smurtinis nusikalstamumas, smurtinio nusikalstamumo samprata, nužudymas, sunkus sveikatos sutrikdymas, išžaginimas.

IVADAS

Nusikalstamumo kriminologinės klasifikacijos problemos yra permanentinių teorinių diskusijų tema kriminologijoje.

Smurtinio nusikalstamumo kriminologinėje nusikalstamumo klasifikacijoje išskyrimas nekelia abejonių dėl to kriminologijos doktrinoje diskusijų nebekyla. Tačiau kokius nusikaltimus priskirti smurtiniam nusikalstamumui, dėl pačios smurtinio nusikalstamumo sampratos kriminologijos moksle diskusijos tebevyksta. Todėl autorė, apžvelgdama Lietuvos ir kaimyninių šalių moks-

lininkų nuomos dėl smurtinio nusikalstamumo sampratos, kartu išklė tikslą pateikti argumentuotą nuomonę dėl smurtinio nusikalstamumo sampratos. Šiame straipsnyje taip pat nagrinėjami smurtinio nusikalstamumo raiškos šiuolaikiniai ypatumai Lietuvoje.

Pagrindinės šio tyrimo kryptys:

- 1) smurtinio nusikalstamumo samprata;
- 2) smurtinio nusikalstamumo tendencijų Lietuvoje vertinimas;
- 3) šiuolaikiniai smurtinio nusikalstamumo raiškos ypatumai Lietuvoje.

Baudžiamųjų įstatymų nuostatas lyginant su mokslininkų kriminologų pateikiama smurtinio nusikalstamumo sampratos argumentacija taikomas sisteminės ir lyginamosios analizės metodas. Aptariant smurtinio nu-

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Kriminologijos katedros profesorė.

sikalstamumo tendencijas ir dabartinę padėtį taikomi nusikalstamumo statistinės analizės ir lyginamasis metodai.

SMURTINIO NUSIKALSTAMUMO SAMPRATA

Smurtinis nusikalstamumas apima tam tikrą dalį skirtingo pobūdžio smurto ir prievartos visuomenėje apraiškų. Visuomenėje ir valstybėje vykstantys socialiniai procesai turi poveikio kiekvienam visuomenės nariui. Šis poveikis turi fizinio, psichinio (dvasinio), ekonominio, ekologinio ir kt. pobūdžio prievartos, kurią galime įvardyti kaip smurtą, elementų. Plačiai suprantamos psichologinės prievartos elementų ypač daug yra kiekvieno vaiko ir jauno žmogaus socializacijos procese (kai kurios ugdymo pastangos) ir resocializacijos procese (buvimo laisvės atėmimo ar jos apribojimo įstaigoje metu), kai didelis skurdas bei didėjant bendram konfliktškumo, agresyvumo lygiui visuomenėje.

Tačiau tik tam tikra dalis smurtinio elgesio apraiškų visuomenėje yra kriminalizuojama, t. y. smurtinis elgesys tampa ir nusikalstamu elgesiu, už kurį taikoma baudžiamoji atsakomybė. Grasinant baudžiamąją atsakomybę valstybėje siekiama geriau apginti visuotinai pripažintas svarbiausias socialines vertybes (pvz., žmogaus gyvybę, sveikatą, seksualinio apsisprendimo laisvę ir neliečiamumą ir kt.). Galiojančio Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso specialiojoje dalyje yra gana daug straipsnių, nustatančių baudžiamąją atsakomybę už visuomenei pavojingas veikas, kurių subjektyvieji požymiai apima įvairias anksčiau minėto smurto apraiškas (pvz., XV skyriuje „Nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai“, XVI skyriuje „Nusikaltimai Lietuvos valstybės nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei santvarkai“, XXXV skyriuje „Nusikaltimai visuomenės saugumui“, XLVI skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai krašto apsaugos tarnybai“ ir kt.).

Tačiau šiuo atveju smurtas asmeniui yra tik nusikaltimo padarymo būdo sudedamoji dalis.

Smurtiniam nusikalstamumui kriminologiniu požiūriu nagrinėti skiriama ypač daug dėmesio, nors paties smurtinio nusikalstamumo ribos kriminologijos moksle suprantamos nevienodai. Tačiau visuotinai priimta, kad smurtiniam nusikalstamumui priskiriami tyčiniai sunkūs ir labai sunkūs nusikaltimai fiziniam asmeniui. Juos visus vienija bendras pasikėsinimo objektas, patys sunkiausi padariniai, nes prarandama asmens gyvybė, sveikata, seksualinis neliečiamumas: nužudymai, sunkūs sveikatos sutrikdymai ir išžaginimai. Šios veikos nusikaltimais pripažįstamos visose kultūrose ilgą žmonijos raidos laikotarpį (tūkstančius metų, kartais su tam tikromis išimtimis).

Kriminologijos literatūroje prie smurtinių nusikaltimų santykinai priskiriamas ir chuliganizmas. Ši nusikalstama veika buvo LR BK prieš įsigaliojant naujiems baudžiamiesiems įstatymams 2003 m. gegužės 1 d., o Rusijoje ir kitose NVS šalyse ir šiuo metu tebėra išlikusi. Tačiau nusikalstamo pasikėsinimo objektas chuliga-

nizmo nusikaltimuose yra visuomenės saugumas ir viešoji tvarka.

Kai kurie kriminologai prie smurtinio nusikalstamumo apraiškų priskiria ir plėšimus. Pvz., prof. habil. dr. V. Justickis turto prievartavimą ir plėšimus įvardija kaip plėšikavimą ir priskiria šį nusikaltimą smurtiniam nusikalstamumui [1, p. 415–416]. Tačiau šio nusikaltimo tikslas yra turtinės naudos siekimas, o smurtas tėra tik veikimo būdas.

Kai kurie lenkų kriminologai smurtiniam nusikalstamumui priskiria nusikaltimus, kuriais asmeniui buvo padaryta žala – mirtis, sunkus sveikatos sutrikdymas, neatsižvelgiant į tai, ar šių padarinių buvo siekiama, ar tai tik buvo priemonė, veikimo būdas siekiant kitokių tikslų [2, p. 262]. Taigi šiuo atveju smurtinio nusikalstamumo ribos tampa sunkiai apibrėžiamos.

Rusijoje vyraujančių požiūrių į smurtinio nusikalstamumo sampratą išreiškia nuomonė, kad smurtiniam nusikalstamumui priskirtini nusikaltimai, kuriuose smurtas yra motyvacijos elementas, o ne vien tik elgesio būdas tikslui pasiekti. Todėl, kai kurių autorių nuomone, plėšimai, įkaitų grobimai, teroro aktai ir kt. negali būti priskirti smurtiniam nusikalstamumui. Smurtiniam nusikalstamumui priklauso tik nusikaltimai asmeniui, o ne nusikaltimai, kai asmuo panaudojamas tik kaip priemonė tikslui pasiekti [3, p. 439].

Europos Sąjungos šalyse senbuvėse dominuojanti požiūrių į smurtinio nusikalstamumo sampratą išreiškia Michaelas Levis. Jis taip pat palaiko nuomonę, kad smurtiniam nusikalstamumui priklauso tik nusikaltimai asmeniui, tačiau iš jų išskiria nusikaltimus, kuriuose pasireiškia vadinamasis „instrumentinis smurtas“, kai smurtas yra tik instrumentas, t. y. priemonė, būdas siekti, pvz., savanaudiškų ar politinių tikslų. Be to, jis abejoja ir dėl seksualinio pobūdžio smurtinių nusikaltimų priskyrimo smurtiniam nusikalstamumui [plačiau apie tai žr. 4, p. 295–353]. Aptarus pagrindinius kriminologinius požiūrius į smurtinio nusikalstamumo sampratą Lietuvoje bei kitose šalyse ir šių sampratų ribų neapibrėžtumą bei kriterijų eklektiškumą, galima pateikti smurtinio nusikalstamumo apibrėžimą išvengiant anksčiau minėtų trūkumų. Manau, yra du pagrindiniai privalomi smurtinių nusikaltimų kriminologinio apibrėžimo elementai: 1) smurtas kaip veikimo būdas ir 2) specifiniai šio smurto padariniai yra tikslas, kurio siekiama. Šie elementai universaliai apima vyraujančias nuomones ir kartu konkrečiai apibrėžia smurtinio nusikalstamumo ribas.

SMURTINIO NUSIKALSTAMUMO TENDENCIJOS

Laikydami abi abiejų, kaip jau minėta, smurtinio nusikalstamumo kriminologinės sampratos kriterijų, toliau nagrinėsime tris pagrindinius smurtiniam nusikalstamumui priskiriamus nusikaltimus: nužudymus, sunkius sveikatos sutrikdymus ir išžaginimus. Šių nusikaltimų atvejais smurtas asmeniui yra ne tik nusikaltimo padarymo būdas, bet ir tikslas.

Aktualu trumpai aptarti ankstesnes smurtinio nusikalstamumo tendencijas atsižvelgiant į nusikalstamumo raidos Lietuvoje periodizaciją.

Pirmuoju atkurtos Lietuvos valstybės laikotarpiu (1918–1940 m.) statistinė nusikalstamumo registracija santykinai gerai sutvarkyta tik nuo 1930 m. Tačiau ir šiuo laikotarpiu (1933 m.) priimtas Teismų santvarkos įstatymas labai pakeitė nusikalstamumo registravimo pagrindus. Ypač smarkiai pasikeitė nusikalstamumo registravimo pagrindai 1939 m. (pvz., 1939 m. užregistruotų nusikaltimų skaičius, palyginti su 1938 m., sumažėjo 3,2 karto).

Kita vertus, pagal tuometinę baudžiamųjų įstatymų tradiciją baudžiamųjų veikų ribos buvo gerokai platesnės, santykinai apėmė ir dabartinius administracinius teisės pažeidimus. Taigi visa tai turėdami galvoje galime pateikti kai kuriuos 1931–1938 m. nusikalstamumo Lietuvoje statistikos rodiklius [5, p. 132–133].

1 lentelė. Policijos užregistruoti gyvybės atėmimo Lietuvoje 1931–1938 m. atvejai

Metai	Gyvybės atėmimas							iš viso
	pasipelnymo tikslu	per muštynes	ginant savo ar kitų gyvybę	per neat-sar-gumą	pavaini-kių kū-dikių žu-dymas	gema-lo su-naiki-nimas	kitais tiks-lais	
1931	9	45	6	44	108	70	107	389
1932	14	27	4	38	94	109	114	400
1933	20	31	5	66	88	127	161	498
1934	22	30	5	57	72	144	142	472
1935	8	43	8	43	67	126	147	453
1936	15	44	2	81	80	153	174	549
1937	17	41	2	60	50	158	109	437
1938	13	38	6	58	66	149	88	418

Šie policijos užregistruoti gyvybės atėmimo atvejai buvo pripažįstami „nusikalstamais darbais“, t. y. nusikaltimais pagal dabartinę terminologiją. Šiuolaikinę tyčinio nužudymo sąvoką atitinka gyvybės atėmimas pasipelnymo tikslu, per muštynes, pavainikių (t. y. nesantuokinių) kūdikių žudymas bei gyvybės atėmimas kitais tikslais (jie nekonkretizuojami). Kaip matome, nusikalstamų gyvybės atėmimų rodikliai Lietuvoje buvo nežemi, tačiau per paskutinį nepriklausomybės dešimtmetį (t. y. iki sovietų okupacijos) išliko nekintantys (1 lentelė); tiesa, prie 1937 m. ir 1938 m. gyvybės atėmimo rodiklių reikėtų pridėti atitinkamai 36 ir 60 pasikėsinių nužudyti, kurie anksčiau atskirai nebuvo registruojami.

Dar vienas „nusikalstamas darbas prieš asmenį“ yra kūno sužalojimas. Jo užregistruoti rodikliai buvo:

1931 m. – 2657;	1935 m. – 4742;
1932 m. – 3225;	1936 m. – 5467;
1933 m. – 3709;	1937 m. – 5681;
1934 m. – 4307;	1938 m. – 5557.

Taigi akivaizdu, kad nuosekliai kūno sužalojimų daugėjo – per šį laikotarpį padaugėjo maždaug dvigubai (209 proc.). Tačiau reikia turėti galvoje, kad kūno sužalojimas čia apima tiek tyčines veikas, tiek ir veikas, pa-

darytas dėl neatsargumo. Be to, nėra išskiriama kūno sužalojimų kokybinė charakteristika (t. y. sunkūs, apysunkiai arba lengvi). Todėl šių duomenų iš esmės beveik neįmanoma palyginti su dabartinės nusikalstamumo statistikos atitinkamais rodikliais.

Tarp smurtinių nusikaltimų asmeniui klasikinis (tradicinis) nusikaltimas yra išžaginimas. Policijos užregistruota išžaginimų rodikliai buvo:

1931 m. – 65;	1935 m. – 91;
1932 m. – 60;	1936 m. – 99;
1933 m. – 86;	1937 m. – 101;
1934 m. – 85;	1938 m. – 79.

Vertinant registruotų išžaginimų raidą Lietuvoje reikia turėti galvoje, kad šie nusikaltimai tiek tuometinėje kaimiškoje Lietuvoje, tiek ir dabartinėje Lietuvoje (kaip, beje, ir bet kurioje kitoje šalyje) yra gana latentiški. Palyginę registruotus išžaginimų rodiklius galime daryti išvadą, kad kaimiškoje XX a. pirmosios pusės Lietuvoje išžaginimų buvo užregistruojama maždaug du tris kartus mažiau negu nūdienos Lietuvoje. Pavyzdžiui, 1938 m. išžaginimų Lietuvoje užregistruota 2,3 karto mažiau negu 2000 m.

Pokario laikotarpiu iki atgimimo (1988 m.) smurtinių nusikaltimų daugėjo, tačiau jų daugėjimo tempai buvo šiek tiek lėtesni negu nusikalstamumo Lietuvoje apskritai. Lietuvoje užregistruotų nusikaltimų per tą laiką padaugėjo dvigubai, tačiau smurtinių nusikaltimų (nužudymų, sunkių sveikatos sutrikdymų ir išžaginimų) daugėjimo tempai buvo lėtesni. Nagrinėjamų smurtinių nusikaltimų kitimo tendencijos buvo skirtingos. Užregistruotų nužudymų (tyčinių nužudymų) padaugėjo maždaug pusantro karto; sunkių sveikatos sutrikdymų (tyčinių sunkių kūno sužalojimų) skaičius dėl nusikaltimų registracijos pokyčių kito labai netolygiai, tačiau bendra didėjimo tendencija atitiko bendrą nusikalstamumo raidą, t. y. padidėjo maždaug du kartus. Tuo tarpu užregistruotų išžaginimų skaičius, kaip būdinga šiems nusikaltimams, „bangavo“. Apskritai šiuo laikotarpiu jis gali būti vertintinas kaip turintis tendenciją didėti, tačiau maždaug tik vienu dešimtadaliu. Todėl bendras šių smurtinių nusikaltimų skaičius padidėjo maždaug pusantro karto.

Nuo 1989 m. Lietuvoje pradėjo sparčiai daugėti užregistruotų nusikaltimų. Iki 1994 m. (imtinai) smurtinis nusikalstamumas Lietuvoje taip pat išaugo, netgi šiek tiek daugiau negu nusikalstamumas apskritai, tačiau atskiros šių nusikaltimų rūšys skirtingai. Užregistruotų nužudymų, įskaitant pasikėsinius 1989–1994 (imtinai) m. laikotarpiu, padaugėjo maždaug 3,5 karto. Užregistruotų sunkių sveikatos sutrikdymų taip pat padaugėjo, tačiau ne tiek daug; be to, pasikeitus apskaitos tvarkai dalis jų užregistruoti kaip chuliganizmo atvejai, todėl bendrą jų tendenciją sunku tiksliai įvardyti, tačiau jų padaugėjo dvigubai. Tuo tarpu užregistruotų išžaginimų skaičius per tą laiką taip pat buvo „banguojantis“, o bendrą jų tendenciją galima įvardyti kaip nekintančią, t. y. jų rodikliai beveik nesikeitė arba šiek tiek didėjo.

ŠIUOLAIKINIAI SMURTINIO NUSIKALSTAMUMO RAIŠKOS YPATUMAI LIETUVOJE

Pastarųjų metų užregistruotų anksčiau minėtų smurtinių nusikaltimų tendencijas rodo šie duomenys:

2 lentelė. **Registruoti nužudymai, sunkūs sveikatos sutrikdymai, išžaginimai (raida ir vidinė tarpusavio struktūra)**

Metai	Nužudymai			Sunkūs sveikatos sutrikdymai			Išžaginimai		
	iš viso	nuo bendrosk. proc.	nuo šių smurtinių nusikaltimų proc.	iš viso	nuo bendrosk. proc.	nuo šių smurtinių nusikaltimų proc.	iš viso	nuo bendrosk. proc.	nuo šių smurtinių nusikaltimų proc.
1994	523	0,9	50,3	353	0,6	33,9	165	0,3	15,8
1995	502	0,8	50,2	299	0,5	29,8	200	0,3	20,0
1996	405	0,6	43,8	351	0,5	38,0	168	0,2	18,2
1997	391	0,5	42,1	371	0,5	40,0	166	0,2	17,9
1998	356	0,4	39,4	381	0,5	42,2	166	0,2	18,4
1999	343	0,4	35,6	395	0,5	41,0	225	0,3	23,4
2000	398	0,5	38,1	463	0,6	44,4	183	0,2	17,5
2001	378	0,5	39,4	405	0,5	42,2	176	0,2	18,4
2002	313	0,4	32,7	456	0,6	47,7	188	0,2	19,6
2003 ¹	372	0,5	33,1	473	0,6	42,1	278	0,3	24,8
2004	345 ²	0,4	34,0	408 ²	0,5	40,4	260	0,3	25,6
2005	390 ²	0,5	38,6	356 ²	0,4	35,2	265	0,3	26,2
2006	294 ²	0,4	34,3	311 ²	0,4	36,2	253	0,3	29,5

Taigi po 1994 m., kai ūmus smurtinio nusikalstamumo augimas 1998–1994 m. baigėsi, registruotų nužudymų skaičius Lietuvoje pradėjo mažėti; ši tendencija išliko iki pastarųjų metų ir 2002 m. šis skaičius sumažėjo 40 proc. Sunkių sveikatos sutrikdymų registruotas skaičius, atvirkščiai, šiek tiek didėjo – maždaug 30 proc. iki 2002 m. Išžaginių registruotas skaičius buvo iš esmės stabilus – maždaug 180 per metus. Bendroje registruoto nusikalstamumo struktūroje šie trys nusikaltimai daugelį metų sudaro apie 1,5 proc.

Įsigaliojus naujiems baudžiamiesiems įstatymams nusikaltimų registracija pakito, bet mažiausiai įtakos šis faktorius turėjo minėtiems smurtiniams nusikaltimams ir jų daliai bendrame nusikalstamume – visų šių nusikaltimų dalis bendrame nusikalstamume išliko stabili, tačiau absoliutinė išraiška šiek tiek pakito. Nužudymų skaičius, nors sumažėjęs (bet jo mažėjimo tendencija nusistovėjo), pastaruosius trejus metus išliko stabilus. Sunkių sveikatos sutrikdymų skaičius, kaip jau buvo minėta, išaugo, bet po reformos pradėjo mažėti. Registruotų išžaginių skaičius po reformos pakito smarkiai – išaugo vienu trečdaliu.

Smurtinių nusikaltimų struktūroje šiuo metu maždaug trečdalį sudaro nužudymai; sunkūs sveikatos su-

¹ Naujieji baudžiamieji įstatymai įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d., todėl nusikaltimų registracija pakito, o 2003 m. apskaita yra labai netiksli.

² Be pasikėsinių, be neatsargių nužudymų ir neatsargių sunkių sveikatos sutrikdymų.

trikdymai – apie 40 proc., o išžaginimai – apie 26 proc.

Visų Baudžiamajame kodekse numatytų ir mūsų taikomus kriterijus atitinkančių smurtinių nusikaltimų (išskyrus neatsargų gyvybės atėmimą ir sunkų sveikatos sutrikdymą dėl neatsargumo) poreforminiu laikotarpiu struktūrą atskleidžia pateikiami duomenys.

3 lentelė. **Kai kurie nusikaltimai žmogaus gyvybei ir sveikatai**

Metai	Nužudymai		Nužudymai labai susijaudinus		Naujagimio nužudymai		Neatsargūs gyvybės atėmimai		Sunkūs sveikatos sutrikdymai		Sunkūs sveikatos sutrikdymai labai susijaudinus		Sunkūs sveikatos sutrikdymai dėl neatsargumo	
	iš viso	nuo smurt. nusikaltimų proc.	iš viso	nuo smurt. nusikaltimų proc.	iš viso	nuo smurt. nusikaltimų proc.	iš viso	nuo smurt. nusikaltimų proc.	iš viso	nuo smurt. nusikaltimų proc.	iš viso	nuo smurt. nusikaltimų proc.	iš viso	sunkių sveikatos sutrikdymų struktūroje
2004	336	33,2	1	0,1	8	0,8	33	8,7	403	39,8	5	0,5	46	10,1
2005	387	38,3	1	0,1	2	0,2	35	8,2	354	35,0	2	0,2	51	12,5
2006	286	33,3	1	0,1	7	0,8	25	7,8	310	36,1	1	0,1	29	8,5

Pateikti 2004–2006 m. duomenys rodo, kad nužudymų ir sunkių sveikatos sutrikdymų skaičius padidėjo iš esmės dėl to, kad tyčiniai ir neatsargūs nusikaltimai dabar apskaitomi kartu, kai pateikiami apibendrinti šių nusikaltimų duomenys [žr. 6]. Taigi registruotų neatsargų gyvybės atėmimas sudaro 8–9 proc. registruotų nužudymų struktūroje, o sunkūs sveikatos sutrikdymai dėl neatsargumo – apie 10 proc. registruotų sunkių sveikatos sutrikdymų.

Apskritai poreforminis laikotarpis yra dar per trumpas, kad galėtume padaryti kriminologiskai reikšmingas išvadas apie smurtinio nusikalstamumo tendencijas.

Registruotų nusikaltimų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui pobūdį poreforminiu laikotarpiu rodo šie duomenys:

4 lentelė. **Nusikaltimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui**

Metai	Išžaginimai			Seksualinis prievartavimas			Privertimas lytiškai santykiauti		Maža mečio asmens tvirtinimas
	iš viso	nepiln. asmens	mažameč. asmens	iš viso	nepiln. asmens	mažameč. asmens	iš viso	nepiln. asmens	
2004	260	85	29	128	29	34	10	7	46
2005	265	94	19	231	53	77	5	4	57
2006	253	100	36	189	41	83	10	4	69
Dalis (proc.)									
2004	100	32,7	11,2	100	22,7	26,6	100	70,0	100
2005	100	35,5	7,2	100	22,9	33,3	100	80,0	100
2006	100	39,5	14,2	100	21,7	43,9	100	40,0	100
Vidinė (tarpusavio) šių nusikaltimų struktūra (proc.)									
2004		58,6			28,8			2,3	10,3
2005		47,5			41,4			0,9	10,2
2006		48,6			36,3			1,9	13,2

Tarp registruotų seksualinio pobūdžio nusikaltimų labiausiai paplitę išžaginimai (apie 50–60 proc.), seksualinis prievartavimas (apie 30–40 proc.) ir mažamečio asmens tvirkinimas (daugiau kaip 10 proc.).

Kriminologinės bendrosios registruotų seksualinių nusikaltimų struktūros pagrindinis šiuolaikinis ypatumas yra tas, kad didžioji dalis šių nusikaltimų aukų yra nepilnamečiai, tarp jų ir mažamečiai, asmenys: išžaginimus patyrusiųjų – apie 44 proc. (o 2006 m. – net 53,7 proc.); seksualinį prievartavimą patyrusiųjų – 50–65 proc.; priverstųjų lytiškai santykiuoti – 70–80 proc. Taigi seksualinių nusikaltimų aukų struktūra Lietuvoje atitinka rinkos ekonomikos socialinę padėtį – Lietuvoje seksualines paslaugas galima nusipirkti, tačiau seksas su nepilnamečiais asmenimis netoleruojamas ir baudžiamas. Tokia padėtis jau daugelį metų susiklosčiusi ir išsivysčiusios rinkos ekonomikos demokratinėse šalyse.

Taigi seksualinio pobūdžio nusikaltimai (ypač išžaginimai) Lietuvoje pagal šių nusikaltimų aukų charakteristikas vis labiau įgyja europinę orientaciją. Seksualinio pobūdžio nusikaltimų aukomis šiuo metu Europos Sąjungoje dažniausiai tampa nepilnamečiai ir netgi mažamečiai vaikai. Siekiama rafinuotų seksualinių potyrių su vaikais, plinta pedofilija, nes kitos seksualinės perversijos galimos partnerių sutikimu. 2004 ir 2005 m. duomenys Lietuvoje tai akivaizdžiai iliustruoja (žr. 4 lentelę). Apskritai didėja registruotas nepilnamečių, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, skaičius Lietuvoje, o ypač tarp kaimo vaikų. Beje, ir seksualinės prievartos aukomis (pagal registruotus rodiklius) kaimo vaikai tampa nuo 1,3 karto iki beveik 2 kartų dažniau negu miesto vaikai [7, p. 16–17].

Šiuo metu šiuos nusikaltimus vis rečiau padaro nepilnamečiai (pvz., 2005 m. iki 5 proc.). Dabar nepilnamečiai, tarp jų ir mažamečiai – ir mergaitės, ir berniukai, dažniausiai patys tampa seksualinių nusikaltimų aukomis. Be abejo, išžaginimų aukomis tampa mergaitės, tačiau tarp seksualinius prievartavimus patyrusiųjų užregistruotas maždaug vienas ketvirtadalis berniukų; šiek tiek mažesnę dalį berniukai sudaro tarp patyrusių tvirkinimą mažamečių asmenų. Nepilnametės mergaitės sudaro maždaug pusę visų užregistruotų nukentėjusiųjų nuo išžaginimų ir pasikėsinimų, o mažametės sudaro apie 17 proc. [8, p. 19, 32]. Visos šios charakteristikos rodo pagrindinį šio laikmečio ypatumą, jau tampantį norma ir Lietuvoje (o kitose išsivysčiusiose Europos Sąjungos šalyse tai jau seniai tapo norma) – kaip jau minėta, siekimą rafinuotų seksualinių potyrių su vaikais, pedofilijos plitimą. Šios perversijos tapo aktualia šiuolaikinės Europos visuomenės problema; be to, europiečiai inicijuoja šios problemos raišką ir mastą kitose pasaulio šalyse (pvz., Tailande, kitose Azijos ir Afrikos šalyse) [9, p. 156–163].

Todėl Lietuvoje, kaip ir kitose Europos Sąjungos šalyse, išžaginimus ir kitus seksualinius nusikaltimus vis dažniau padaro ne jauno, o subrendusio amžiaus, netgi pagyvenę asmenys. Taigi greta dominuojančio jauno amžiaus (iki 30 m.) nusikaltėlio daugėja subrendusių (iki 50 m.) bei pagyvenusių asmenų (vyresnių kaip 50 metų ir netgi pensinio amžiaus asmenų). Be

abejo, šių asmenų socialinė padėtis gali būti gana gera, išsimokslinimas – kaip ir teisei paklusnių atitinkamo amžiaus piliečių Lietuvoje.

Antrasis šio nusikalstamumo raiškos ypatumas – nužudymų motyvacijos pokyčiai. Sovietiniais laikais daugiau kaip 80 proc. tyčinių nužudymų Lietuvoje buvo padaroma dėl šeimos santykių nedarnos, ilgamečių konfliktinių santykių šeimoje ar artimiausioje buitinėje aplinkoje [10, p. 288–296]. Dažnai tai būdavo akivaizdūs nusikaltimai, todėl buvo lengvai išaiškinami ir ištiriami. Tačiau 1993 m. tokie tyčiniai nužudymai sudarė šiek tiek daugiau nei vieną trečdalią užregistruotų tyčinių nužudymų. Didžiąją dalį kitų tyčinių nužudymų buvo galima laikyti susijusiais su organizuoto nusikalstamumo paplitimu ir stiprėjimu Lietuvoje, šio nusikalstamumo pradine konsolidacija bei tarptautinių nusikalstamų grupuočių veikla mūsų šalyje. Dėl šeimos santykių nedarnos, ilgamečių konfliktinių santykių šeimoje ar artimiausioje buitinėje aplinkoje nužudymų šiuo metu padaroma jau didesnė dalis negu 1993 m. – per 50 proc. (taigi maždaug 20 proc. daugiau, tačiau daug mažiau negu sovietmečiu, kai buvo, kaip jau minėta, apie 80 proc.) Be to, buitiniai nužudymai tapo žiauresni, auka patiria daugiau kančių. Tačiau ir šiuo laikotarpiu labai didelis buvo organizuoto nusikalstamumo „indėlis“ – vien tik Panevėžio „tulpinių“ ir Klaipėdos S. Gaidjurgio nusikalstamų susivienijimų nariai per dvejų metų laikotarpį iš viso nužudė daugiau kaip 60 žmonių. Tai paaiškėjo 2004 m. Pastaruoju metu ir Lietuvoje buvo išaiškinta serijinių žudikų veikla, nors jų padarytų nužudymų skaičius daug mažesnis (2–4 nužudymai), o gretimose ir kitose išsivysčiusiose šalyse serijinių žudikų nužudytų asmenų skaičius kartais siekia per 50 asmenų.

ĮŠVADOS

1. Pagrindiniai kriminologiniai požiūriai į smurtinio nusikalstamumo sampratą Lietuvoje bei kitose šalyse pasižymi šio nusikalstamumo ribų neapibrėžtumu bei kriterijų eklektiškumu. Autorės nuomone, yra du pagrindiniai privalomi smurtinio nusikalstamumo kriminologinio apibrėžimo elementai: 1) smurtas kaip veikimo būdas ir 2) specifiniai šio smurto padariniai yra tikslas, kurio siekiama. Šie elementai universaliai apima vyraujančias nuomones ir kartu konkrečiai apibrėžia smurtinio nusikalstamumo ribas.

2. Atkūrus nepriklausomybę Lietuvoje staiga padidėjo registruotas nusikalstamumas. Registruotų smurtinių nusikaltimų skaičius taip pat smarkiai išaugo, netgi šiek tiek daugiau negu nusikalstamumas apskritai. Iki 1994 m. (imtinai) užregistruotų nužudymų padaugėjo maždaug 3,5 karto. Užregistruotų sunkių sveikatos sutrikdymų taip pat padaugėjo maždaug dvigubai, tačiau tam turėjo įtakos ir apskaitos tvarkos pokyčiai. Užregistruotų išžaginimų skaičius beveik nesikeitė, t. y. buvo stabilus.

Šiuolaikinės smurtinio nusikalstamumo tendencijos: registruotų nužudymų skaičius mažėjo ir 2006 m. jis sumažėjo apie 40 proc., palyginti su 1994 m.; registruotų sunkių sveikatos sutrikdymų skaičius 1994–2002

m. didėjo maždaug 30 proc., bet įvykdžius baudžiamųjų įstatymų reformą (2003 m.) pradėjo mažėti. Registruotų išžaginimų skaičius įvykdžius reformą smarkiai pakito – išaugo vienu trečdaliu.

3. Šiuolaikiniai smurtinio nusikalstamumo raiškos pagrindiniai ypatumai: 1) Didžioji dalis seksualinio pobūdžio smurtinių nusikaltimų aukų yra nepilnamečiai, tarp jų ir mažamečiai, asmenys: išžaginimą patyrusiųjų – apie 44 proc.; seksualinį prievartavimą patyrusiųjų – 50–65 proc., priverstųjų lytiškai santykiuoti – 70–80 proc. Taigi seksualinių nusikaltimų aukų struktūra Lietuvoje atitinka rinkos ekonomikos socialinę situaciją – Lietuvoje seksualines paslaugas galima nusipirkti, tačiau seksas su nepilnamečiais asmenimis netoleruojamas ir baudžiamas. 2) Nužudymų motyvacijos pokyčiai rodo, kad dėl šeimos santykių nedarnos, ilgamečių konfliktinių santykių šeimoje ar artimiausioje buitinėje aplinkoje šiuo metu padaroma apie 50 proc. nužudymų (anksčiau buvo apie 80 proc.). Buitiniai nužudymai tapo žiauresni, auka patiria daugiau kančių. Taigi ir organizuoto nusikalstamumo atstovų padaryti nusikaltimai gerokai padidina bendrą nužudymų skaičių. Be to, Lietuvoje atsiranda serijinių žudikų, nors jų padarytų nužudymų skaičius daug mažesnis negu kitose šalyse (2–4 nužudymai).

LITERATŪRA

1. Justickis, V. *Kriminologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2001. I dalis.
2. Blachut, J.; Gaberle, A.; Krajewski, K. *Kryminologia*. Arche s.c., Gdansk, 1999.
3. *Криминалогия*. Москва: НОРМА – ИНФРА, 1999.
4. Levi, M.; Violent Crime. In: Maquire, M.; Morgan, R.; Reiner, R. (editors). *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford: Clarendon Press, 1994.
5. *Kriminalistikos žinynas*. Kaunas, 1939.
6. *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2006*. Vilnius: Statistikos departamentas, 2007.
7. *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2005*. Vilnius: Statistikos departamentas, 2006.
8. *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2005*. Vilnius: Statistikos departamentas, 2006.
9. Mizen, R; Morris, M. *On Aggression and Violence. An Analytic Perspective*. New York: Palgrave MacMillan, 2007.
10. *Kriminologija*. Ats. red. J. Bluvšteinas. Vilnius: Pradai, 1994.

THE CONCEPTION OF VIOLENT CRIMINALITY, TENDENCIES AND CONTEMPORARY PECULIARITIES IN LITHUANIA

Genovaitė Babachinaitė*

S u m m a r y

This article describes criminological conception of violent criminality and contemporary indicators of violent criminality in Lithuania.

The expression of violence in our society and state is researched. The way of indication of violence in the Criminal Code of the Lithuanian Republic has been researched as well. In this Code the violence against person is indicated in many articles, but in the majority of all those – only as a component part of manner of committing crime.

That's why the author of this article creates criminological conception of violent criminality. Two important and obligatory elements of the conception of violent criminality are indicated: 1) violence as manner of committing crime, and 2) the purpose of the crime is specific consequences of this crime; the person's criminal activity is directed to realization of this purpose. According to these two elements (criteria) of the criminological conception of violent criminality, the main crimes, belonging to that kind of criminality are: murders, serious bodily injuries and rapes.

The criminological discourse as for conception of violent criminality has been researched. That's why the conceptions of violent criminality given by other scientists in countries neighbouring the Lithuania are analysed.

The next main part of this article is devoted to research the main tendencies of violent criminality in Lithuania. To concretize, the main tendencies of murders, serious bodily injuries and rapes during the period from 1930 till nowadays in Lithuania have been researched. Those crime altogether create only 1.5 percent of all registered crimes in contemporary Lithuania. Among all registered violent crimes, one third part belongs to murders, serious bodily injuries creates up to 40 percent, and rapes – up to 25 percent. The registered number of murders in Lithuania from 1994 till 2006 decreased by more than 40 percent; serious bodily injuries – 12 percent, and the registered number of rapes from 1994 till the reform of criminal laws (2003) was stable. After that, the registered number of rapes during 2003–2006 suddenly doubled, but during the mentioned period remained stable on that level.

The main contemporary peculiarities of registered murders, serious bodily injures and rapes in Lithuania have been discussed.

Keywords: the violent criminality, the conception of violent criminality, murder, serious bodily injury, rape.

* Prof. dr., the head of the Department of Criminology, Faculty of Law, Mykolas Romeris University.